

ASMENS DUOMENŲ KIEKIO MAŽINIMO PRINCIPO ĮGYVENDINIMAS FINANSŲ ĮSTAIGOSE¹

Marius Laurinaitis

Mykolo Romerio universiteto Viešojo valdymo ir verslo fakultetas
Elektroninis paštas laurinaitis@mruni.eu

Darius Štītis

Mykolo Romerio universiteto Viešojo valdymo ir verslo fakultetas
Elektroninis paštas stitilis@mruni.eu

Egidijus Verenius

Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija
Elektroninis paštas egidijus.verenius@ada.lt

Pateikta 2020 m. rugsėjo 3 d., parengta spaudai 2020 m. lapkričio 17 d.

DOI: 10.13165/JUR-20-27-2-08

***Santrauka.** Finansų įstaigos skirtingais tikslais tvarko didelius asmens duomenų kiekius. Vieni iš asmens duomenų tvarkymo tikslų yra (gali būti) susiję su pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencija. Remdamosi principu „pažink savo klientą“, finansų įstaigos renka duomenis apie planuojamas apyvartas sąskaitose, turimus giminaičius, susijusius su politika, ir pan. Šiame straipsnyje autoriai paminėtą asmens duomenų tvarkymą identifikavimo tikslais vertina iš Europos Sąjungos Bendrajame duomenų apsaugos reglamente nustatyto duomenų kiekio mažinimo principo pozicijų ir nagrinėja, ar asmens duomenų tvarkymas šiais tikslais gali būti laikomas proporcinga*

¹ Šis straipsnis finansuojamas pagal Europos Sąjungos Teisių, lygybės ir pilietiškoumo programą (2014–2020 m.).

veikla, t. y. vykdomas apibrėžtais tikslais ir tik tiek, kiek to reikia. Straipsnyje autoriai aptaria ir pristato susijusį teisinį reguliavimą bei nagrinėja tokio reguliavimo tikslus. Apžvelgiamos ir asmens duomenų teisėto tvarkymo sąlygos bei jų taikymas tvarkant asmens duomenis paminėtais tikslais.

Reikšminiai žodžiai: Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas, duomenų apsauga, duomenų subjektas, duomenų valdytojas, asmens duomenų kiekio mažinimo principas, finansų įstaiga.

Įvadas

Klientų identifikavimas yra organizacijos vidaus kontrolės esminis elementas, kuris būtinas tam, kad apsaugotų bankus nuo piktnaudžiavimo ir apgavystės, operacinės, reputacinės ir pasitikėjimo praradimo bei strateginės rizikos. Vis dėlto klientus identifikuoti reikia tik tam, kad būtų vykdomi teisės aktuose nustatyti reikalavimai ir užkertamas kelias pinigų plovimui bei teroristų finansavimui. Taikomas „pažink savo klientą“ principas, kuriuo remiantis renkami ir tvarkomi asmens duomenys, reikalingi ne tik kliento tapatybei nustatyti, bet ir tam tikram jo stebėjimui vykdyti. Tvarkomų asmens duomenų kiekiai yra ganėtinai dideli. Kyla klausimas dėl finansų įstaigų tvarkomų asmens duomenų apimtys, atitikties Europos Sąjungos (ES) Bendrajame duomenų apsaugos reglamente (BDAR) nustatytiems principams, ypač duomenų kiekio mažinimo principui.

Aptartinas ir analizuotinas klausimas dėl teisinių pagrindų, kuriais remdamosi finansų įstaigos renka ir tvarko asmens duomenis „pažink savo klientą“ atveju, taip pat dėl teisinės prievolės tai atlikti ir dėl to, kokius konkrečiai asmens duomenis įpareigoja rinkti teisės aktai. Kyla klausimų ir dėl to, kaip rasti balansą tarp, viena vertus, finansų įstaigų siekio išvengti piktnaudžiavimo ir apgavystės rizikų ir, kita vertus, kliento teisės į privatų gyvenimą. Kokia apimtimi gali būti ir kokiais atvejais turi būti ribojama kliento teisė į privatų gyvenimą, siekiant aukščiau nurodytų tikslų?

Mokslinėse publikacijose nagrinėtas BDAR poveikis bankiniam sektoriui. Pvz., Lori Baker 2017 m. publikacijoje aptarė BDAR poveikį bankiniam sektoriui duomenų subjektų teisių, teisės aktų normų konkurencijos ir „Brexit“ srityse². Ralfas Sydekum'as savo 2018 m. publikacijoje aptarė vartotojų saugumo BDAR kontekste aspektus finansų / bankininkystės sektoriuje³. Autoriai David'as Basinas ir Soren'as Debois 2018 m. gruodį išleistoje publikacijoje siūlo BDAR atitikties patikrinimo me-

2 Lori Baker, „The impact of the General Data Protection Regulation on the banking sector: Data subjects' rights, conflicts of laws and Brexit“, *Journal of Data Protection & Privacy* 1, 2 (Spring: 2017): 137–145(9), <https://www.ingentaconnect.com/content/hsp/jdpp/2017/00000001/00000002/art00003>.

3 Ralf Sydekum, „Can consumers bank on financial services being secure with GDPR?“, *Computer Fraud & Security* 6 (June 2018): 11–13, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S136137231830054X?via%3Dihub>.

todologiją⁴. Vis dėlto proporcingumo, duomenų kiekio mažinimo principų BDAR kontekste taikymas, ypač „pažink savo klientą“ principo aspektu, mokslinėje literatūroje dar neanalizuotas. Turint tikslą išnagrinėti keliamus klausimus, labai svarbu aptarti „pažink savo klientą“ principo susiformavimo ištakas.

Tyrimui atlikti panaudoti keli metodai: atitinkamam galiojančiam teisiniam reguliavimui nustatyti taikytas empirinis teisinių dokumentų, teismų praktikos, taip pat valstybės atsakingų už duomenų apsaugą institucijų sprendimų ir nuomonių analizės metodas. Šis metodas leidžia ištyrus oficialius dokumentus tiksliai nustatyti ir aprašyti atitinkamo santykyje galiojančią teisinį reguliavimą. Analizuodami įvairių finansų institucijų skelbiamą informaciją, autoriai pasitelkė lyginimo metodą. Naukodami mokslinės literatūros šaltinius autoriai pritaikė dedukcijos metodą, leidžiantį daryti pakankamai patikimas išvadas. Taip pat naudoti istorinis ir analizės metodai.

1. Istorinis diskursas dėl „pažink savo klientą“ taisyklės ir asmens duomenų rinkimo

Ilgą laiką finansų pasaulyje anonimiškumas buvo siejamas su anoniminėmis sąskaitomis, galimybė slėpti mokesčius, plauti pinigus buvo laikoma neatsiejama paslaugų dalimi. ES valstybės narės, kovodamos su pinigų plovimu, 1991 m. birželio 10 d. priėmė direktyvą 91/308/EEB⁵ „Dėl prevencinių priemonių, užkertančių kelią finansinės sistemos panaudojimui pinigų plovimo tikslais“, kuri nustatė, kad valstybės narės turi uždrausti savo kreditų ir finansų įstaigoms turėti anonimines sąskaitas arba anonimines banko atsiskaitymo knygeles. Uždraudus anonimines sąskaitas, klientų tapatybės nustatymo būdai ir šių būdų tobulinimas tapo viena svarbiausių sričių finansų įstaigų veikloje.

1989 m. Paryžiuje Didžiojo septintuko valstybių susitikime buvo priimtas sprendimas dėl Finansinių veiksmų darbo grupės kovai su pinigų plovimu (angl. FATF – *Financial Action Task Force on Money Laundering*) steigimo. Pagrindinė sritis, kurioje turi gilintis FATF, susijusi su šešėlinės ekonomikos tendencijų ir technologijų stebėjimu.

FATF nustato tarptautinius standartus ir vykdo politikos kryptis, skirtas kovai su pinigų plovimu ir teroristų finansavimu. Ši organizacija 1990 m. priėmė 40⁶ kovos su pinigų plovimu rekomendacijų. Pirmą kartą rekomendacijos buvo peržiūrėtos 1996 m. atsižvelgiant į pakitusias pinigų plovimo tendencijas. Minėtos 40 rekomendacijų

4 David Basin, Soren Debois, „On Purpose and by Necessity: Compliance Under the GDPR“, *Financial Cryptography and Data Security*, 20–37, https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-662-58387-6_2.

5 „Council Directive 91/308/EEC of 10 June 1991 on prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering“, žiūrėta 2020 m. rugsėjo 12 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31991L0308>.

6 „FATF Recommendations 2012 – adopted on 16 February 2012 and updated regularly since“, žiūrėta 2020 m. rugsėjo 12 d., <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/fatf-recommendations.html>.

1996 m. buvo patvirtintos 130 valstybių ir tapo tarptautiniais standartais pinigų plovimo prevencijos klausimais. 2001 m. FATF tapo papildomai atsakinga už preventinių priemonių įgyvendinimą kovoje su teroristų finansavimu. Tais pačiais metais spalio mėnesį FATF išleido 8 ypatingas rekomendacijas, kuriose aprašytos priemonės, naudojamos kovai su teroristų finansavimu.

Pinigų plovimo metodai ir technika visą laiką kinta. FATF nuolat atkreipia dėmesį į pažengusias pinigų plovimo technikos kombinacijas, tokias kaip platus juridinių asmenų naudojimas, užmaskuota nuosavybė, profesionalų įtraukimas. Šių veiksmų įvertinimas ir sukaupta FATF patirtis privertė peržiūrėti ir pakeisti 40 rekomendacijų, nors FATF pripažįsta, kad šalys turi skirtingas finansines sistemas, dėl to negalima imtis identiškų kovos su pinigų plovimu ir teroristų finansavimu priemonių. FATF 40 rekomendacijų taikomos pagal kiekvienos valstybės teisinę sistemą. 2003 m. birželio mėn. FATF paskelbė atnaujintas 40 rekomendacijų. Toliau stiprindama sutartus tarptautinius standartus, 2004 m. spalį FATF patvirtino devintą ypatingąją rekomendaciją.

Paminėtose 40 rekomendacijų apibrėžta viena pagrindinių kovos su pinigų plovimu priemonių ir teroristų finansavimo prevencija – tinkamas klientų ir jų sąskaitų tikrinimas. Pagal FATF rekomendacijas, finansų įstaigos privalo imtis priemonių tinkamam klientų tikrinimui užtikrinti, t. y. nustatyti ir patvirtinti kliento ir naudos gavėjo tapatybę prieš pradėdamos dalykinius santykius, kai kyla abejonių dėl anksčiau gautų kliento ir naudos gavėjo tapatybės duomenų teisingumo ar autentiškumo bei bet kuriuo kitu atveju, kai kyla įtarimas, kad yra, buvo ar bus vykdoma pinigų plovimo ir teroristų finansavimo veika. Jeigu finansinė įstaiga negali įvykdyti apibrėžtų reikalavimų, jai patariama neatidaryti banko sąskaitos klientui, nepradėti dalykinių santykių ir nesudarinti sandorių.

Anksčiau minėta Europos Sąjungos Tarybos 1991 m. birželio 10 d. direktyva 91/308/EEB „Dėl prevencinių priemonių, užkertančių kelią finansinės sistemos panaudojimui pinigų plovimo tikslais“ 1997 m. birželio 19 d. perkelta į pirmą Lietuvos Respublikos pinigų plovimo prevencijos įstatymo redakciją, kurios pagrindu mūsų šalyje buvo pradėta kurti veiksminga pinigų plovimo prevencijos sistema, apimanti tiek reikalingą teisinę bazę, tiek atitinkamas valstybės institucijas, atsakingas už pinigų plovimo prevencijos priemonių įgyvendinimą. Nuo 1997 m. pinigų plovimo prevencijos įstatymas keitėsi ne vieną kartą. Šiuose pakeitimuose daugiau dėmesio buvo skirta įstatymo sąvokų aiškinimui, teroristų finansavimo prevencinėms priemonėms ir, svarbiausia, nuolat keliami griežtesni reikalavimai dėl kliento identifikavimo.

Ilgą laiką (iki 2004 m.) Lietuvoje veikiančios finansų įstaigos, nustatydamos savo klientų tapatybes, vadovavosi Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu „Dėl kliento tapatybės nustatymo bei informacijos apie operacijas pinigais pateikimo tvarkos“ (1997 m. gruodžio 3 d. Nr. 1331). O nuo 2004 m. ši nutarimą pakeitė Lietuvos banko valdybos nutarimas „Dėl kredito įstaigoms skirtų nurodymų, kuriais siekiama užkirsti kelią pinigų plovimui“ (2004 m. lapkričio 25 d. Nr. 183), įtvirtinęs principą „pažink savo klientą“. Minėtas principas nustatė, kad banko sąskaitos atidaromos tik dalyvaujant pačiam klientui ar jo atstovui. Šis nutarimas taip pat nustatė, kad kredito

įstaigoms draudžiama atidaryti anonimines sąskaitas arba sąskaitas akivaizdžiai fiktyviais vardais. Nurodoma, kad kreditų įstaigos ir kiti subjektai, privalantys nustatyti kliento tapatybę, turi reikalauti iš kliento jo tapatybę identifikuojančių galiojančių dokumentų, kuriuose privalo būti šie duomenys: fizinio asmens vardas ir pavardė, asmens kodas ir, užsieniečių atveju, gimimo data bei atitinkamo dokumento numeris.

Nuo 2008 m. birželio 1 d. įsigaliojo naujas Lietuvos banko valdybos nutarimas „Dėl kredito įstaigoms skirtų nurodymų, kuriais siekiama užkirsti kelią pinigų plovimui ir (ar) teroristų finansavimui“ (2008 m. gegužės 15 d. Nr. 82). Šiame nutarime jau nebevertinama sąvoka „pažink savo klientą“, dėmesys atkreipiamas į supaprastinto ir sustiprinto kliento tapatybės nustatymo tvarką ir kriterijus. Išskirti du nauji kliento tapatybės nustatymo būdai, kurie buvo taikomi atsižvelgus į rizikos vertinimu pagrįstą metodiką: supaprastintas ir sustiprintas kliento tapatybės nustatymas.

2008 m. Vyriausybės nutarime „Dėl Kriterijų, kuriais vadovaujantis klientas laikomas keliančiu mažą pinigų plovimo ir (ar) teroristų finansavimo grėsmę, ir Kriterijų, kuriais vadovaujantis laikoma, kad yra didelė pinigų plovimo ir (ar) teroristų finansavimo grėsmė, sąrašo, Kliento ir naudos gavėjo tapatybės, kelių tarpusavyje susijusių piniginių operacijų nustatymo taisyklių patvirtinimo ir informacijos apie pastebėtus galimo pinigų plovimo ir (ar) teroristų finansavimo požymius, Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymo pažeidimus ir priemones, kurių buvo imtasi prieš pažeidėjus, pateikimo tvarkos nustatymo“ (2008 m. rugsėjo 24 d. Nr. 942) apibrėžti kriterijai, kuriais remiantis turėjo būti atliktas supaprastintas arba sustiprintas kliento tapatybės nustatymas.

Vadovaujantis 2008 m. rugsėjo 24 d. Vyriausybės nustatyta supaprastinto kliento tapatybės nustatymo tvarka ir kriterijais, klientas, kurio nuolatinė gyvenamoji ar veiklos šalis yra ES valstybė narė, buvo laikomas keliančiu mažą pinigų plovimo ir (ar) teroristų finansavimo grėsmę, jeigu atitiko išvardytus konkrečius kriterijus:

- klientas yra Lietuvos Respublikos viešųjų įstaigų įstatymo arba ES valstybių narių nustatyta tvarka įsteigta viešoji įstaiga;
- kliento – fizinio ar juridinio asmens veikla arba piniginių operacijos vykdomos retai arba labai ribotai (nustatoma finansų įstaigai ar kitam subjektui vykdant nuolatinę kliento santykių stebėseną), o jų panaudojimas pinigų plovimui ir (ar) teroristų finansavimui mažai tikėtinas.

Finansų įstaigos, atsižvelgdamos į supaprastinto kliento tapatybės nustatymo tvarką ir kriterijus, galėjo atlikti supaprastintą kliento tapatybės nustatymą:

- 1) bendrovėms, kurių vertybiniais popieriais leista prekiauti vienos ar kelių ES valstybių narių reguliuojamose rinkose, ir kitoms užsienio valstybių bendrovėms, kurių vertybiniais popieriais prekiaujama reguliuojamoje rinkoje ir kurioms taikomi ES teisės aktus atitinkantys reikalavimai atskleisti informaciją apie savo veiklą;
- 2) bendrųjų sąskaitų, kurias valdo notari ir kiti teisinės paslaugas teikiantys asmenys iš ES valstybių narių arba iš trečiųjų valstybių, naudos gavėjams, jeigu jiems yra taikomi kovos su pinigų plovimu ir teroristų finansavimu reikalavimai,

- atitinkantys tarptautinius standartus, ir jie kompetentingų institucijų yra prižiūrimi dėl šių reikalavimų laikymosi, jei finansų įstaigų, kurios turi tokias bendras sąskaitas, prašymu pateikiama informacija apie naudos gavėjo tapatybę;
- 3) elektroninių pinigų atveju, kai elektroninės laikmenos negali būti papildytos, o didžiausia laikmense saugoma suma neviršija 150 eurų arba ją atitinkančios sumos užsienio valiuta, arba kai elektroninės laikmenos gali būti papildytos, tačiau bendrai per kalendorinius metus sudaromų sandorių vertei taikoma 2 500 eurų arba ją atitinkančios sumos užsienio valiuta riba, išskyrus atvejus, kai tais pačiais kalendoriniais metais elektroninės laikmenos turėtojas pasiima 1 000 eurų arba ją atitinkančią sumą užsienio valiuta ar didesnę sumą;
 - 4) klientui, jei klientas yra finansų įstaiga, arba finansų įstaiga, registruota kitoje ES valstybėje narėje arba trečiojoje valstybėje, nustačiusioje lygiaverčius reikalavimus, ir kompetentingų institucijų prižiūrima dėl šių reikalavimų laikymosi;
 - 5) mažą pinigų plovimo ir teroristų finansavimo grėsmę keliančiam klientui.

Sustiprintas kliento tapatybės nustatymas buvo atliekamas, kai klientas atitiko didelės pinigų plovimo ir teroristų finansavimo grėsmės kriterijus. Į šiuos kriterijus pateko tokie atvejai, kai klientas tapatybės nustatymo momentu vengia atlikti veiksmus, būtinus jo tapatybei nustatyti, ir suteikti informacijos apie save, savo verslą; kai klientas finansų įstaigos ar kito subjekto prašymu nepateikė dokumentų, patvirtinančių finansinę veiklą; kai klientas su jo pagrindine veikla nesusijusių asmenų pavedimu vykdė negrynų pinigų pervedimo operacijas. Jeigu klientas – fizinis asmuo nuolat gyveno šalyje, kuri nėra FATF ar FATF stebėtojo statusą turinčios bei kovą su pinigų plovimu ir teroristų finansavimu vykdančios tarptautinės organizacijos narė, jis buvo laikomas atitinkantis didelės pinigų plovimo ir (ar) teroristų finansavimo grėsmės kriterijų.

Ne ką mažiau svarbus buvo Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. liepos 9 d. nutarimas Nr. 677 „Dėl Kriterijų, kuriais vadovaujantis piniginei operacija ar sandoris laikomi įtartinais ar neįprastais, sąrašo ir įtartinų piniginių operacijų ir sandorių sustabdymo ir informacijos apie įtartinas ar neįprastas pinigines operacijas ar sandorius pateikimo Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybai prie Vidaus reikalų ministerijos tvarkos aprašo patvirtinimo“, kuris aiškiai apibrėžė, kada piniginei operacija ar sandoris buvo laikomi įtartinais. Dėl to finansų įstaigoms atsirado teisinis pagrindas stabdyti tokias operacijas ir didesne apimtimi rinkti asmens duomenis, kurie jau buvo reikalingi ne piniginei transakcijai atlikti, o pinigų plovimo prevencijai užtikrinti. Nutarime išvardyti kriterijai leido finansų įstaigoms formaliai pagrįsti daug didesnę asmens duomenų rinkimą, kuris būtinas konkrečiam įtartinumo kriterijui patikrinti. Nelikus įtartinumo kriterijų, finansų įstaigos turi remtis tik teisės aktuose įtvirtinta abstrakčia pareiga rinkti didelius kiekius asmens duomenų.

Be išvardytų konkrečių 30 įtartinumo kriterijų (1 lentelė), taip pat buvo nurodyta, kad „[f]inansų įstaigos ir kiti subjektai, atlikdami nuolatinę kliento dalykinių santykių stebėseną, įskaitant sandorių, kurie sudaryti tokių santykių metu, tyrimą, privalo atkreipti dėmesį į tokią veiklą, kuri, jų nuomone, dėl savo pobūdžio gali būti susijusi su pinigų plovimu ir (ar) teroristų finansavimu, ir ypač į sudėtingus ar neįprastai

didelius sandorius ir visas neįprastas sandorių struktūras, kurios neturi akivaizdaus ekonominio ar matomo teisėto tikslo, ir dalykinius santykius ar pinigines operacijas su klientais iš trečiųjų valstybių, kuriose pinigų plovimo ir (ar) teroristų finansavimo prevencijos priemonės nepakankamos ar neatitinka tarptautinių standartų.“

1 lentelė. 30 įtartinumo kriterijų

<p>Finansų įstaigos ar kito subjekto kliento (toliau – klientas) piniginės operacijos ar sandoriai neatitinka kliento steigimo dokumentuose nurodytų veiklos rūšių ar įprasto bendradarbiavimo su finansų įstaiga ar kitu subjektu.</p>	<p>Kliento atliekamų piniginių operacijų ar sandorių pobūdis kelia įtarimą, kad siekiama išvengti piniginių operacijų ir sandorių įtraukimo į finansų įstaigos ar kito subjekto tvarkomą klientų atliktų piniginių operacijų bei įtartinų ir neįprastų piniginių operacijų ir sandorių registracijos žurnalą.</p>	<p>Klientas vykdo sandorį (sandorius) ir sumoka tokią įmoką (įmokas), kuri (kurios) viršija finansų įstaigos ar kito subjekto žinomas kliento galimybes, arba pageidauja sumokėti didesnę už įprastą avansą ar kitą įmoką.</p>
<p>Klientas ar turto savininkas prašo jam priklausančią sumą sumokėti su jo įprastine veikla akivaizdžiai nesujusiams asmenims.</p>	<p>Visą avansą, kitą įmoką (ar didžiąją jų dalį) kliento vardu sumoka su jo įprastine veikla akivaizdžiai nesujusę asmenys.</p>	<p>Klientas grąžina visą kreditą arba didesnę jo dalį anksčiau numatyto kredito grąžinimo termino, kai finansų įstaigai ar kitam subjektui nėra žinomas aiškus teisėtas lėšų kilmės šaltinis.</p>
<p>Klientas nuolat vykdo sandorius turtu, kurio vertė akivaizdžiai neatitinka vidutinės rinkos vertės.</p>	<p>Klientas atlieka pinigines operacijas ar sudaro sandorius, kai sunku ar neįmanoma nustatyti naudos gavėjo.</p>	<p>Klientas nuolat atlieka pinigines operacijas ar sudaro sandorius su juridiniais asmenimis ar kitomis organizacijomis, registruotomis tikslinėse teritorijose, kai nėra aiškaus ekonominio tokios veiklos pagrindo.</p>
<p>Klientas atlieka pinigines operacijas ar sudaro sandorius be aiškaus ekonominio pagrindo.</p>	<p>Neįprastai padidėja kliento atsiskaitymas grynaisiais pinigais.</p>	<p>Finansų įstaigos prašomas klientas atsisako pateikti duomenis apie išgrynintų lėšų panaudojimo tikslus, kai tokios operacijos neatitinka kliento įprasto bendradarbiavimo su kredito įstaiga.</p>

Klientas stengiasi atsiskai-tyti grynaisiais pinigais tais atvejais, kai kliento atsiskaitymų praktikoje įprasta atsiskaičyti kitais būdais.	Du fiziniai asmenys ar dau-giau jų nuolat įneša grynuo-sius pinigus į tą pačią sąskai-tą, o vėliau pinigai pervedami į Lietuvos ar užsienio valsty-bių kredito įstaigose esančias fizinių ar juridinių asmenų ir kitų organizacijų sąskaitas (savo ar kitų).	Per 7 kalendorines dienas į klien-to sąskaitą vienos ar kelių pinigini-ų operacijų metu įnešama arba išimama iš jos 25 000 eurų ar di-desnė grynųjų pinigų suma arba ją atitinkanti suma kita valiuta, kai tokios operacijos neatitinka kliento įprasto bendradarbiavi-mo su kredito įstaiga.
Per 7 kalendorines dienas klientas keičia iš vienos valiutos į kitą 25 000 eurų ar didesnę grynųjų pinigų sumą arba ją atitinkančią sumą kita valiuta.	Gauta informacija, kad nau-dojančias užsienio kredito įs-taigų mokėjimo kortele per 7 kalendorines dienas išimama 25 000 eurų ar didesnė grynų-jų pinigų suma arba ją atitin-kanti suma kita valiuta.	Per vieną kalendorinę dieną iš kliento mokėjimo kortelės sąs-kaitos išimama 2 500 eurų ar didesnė grynųjų pinigų suma arba ją atitinkanti suma kita va-liuta, kai tokios operacijos nea-titinka kliento įprasto bendra-darbiavimo su kredito įstaiga.
Draudimo sutartis suda-roma neįprastai didelei draudimo sumai.	Draudimo sutartis nutraukia-ma per neįprastai trumpą lai-ką nuo jos sudarymo, o drau-dimo sutartyje asmeniu, kurio naudai sudaryta sutartis, nu-rodomas su kliento įprastine veikla nesusijęs asmuo.	Prašymą sudaryti draudimo sutartį pateikęs klientas visai nesidomi draudimo sutarties sąlygomis, daugiau domisi drau-dimo sutarties nutraukimo prieš terminą tvarka.
Gyvybės draudimo įmoka arba jos dalis, viršijanti 25 000 eurų sumą arba ją ati-tinkančią sumą kita valiuta, sumokama grynaisiais pinigais.	Draudimo įmoką, viršijančią 25 000 eurų sumą arba ją ati-tinkančią sumą kita valiuta, sumoka su kliento įprastine veikla nesusijęs asmuo.	Klientui, kliento atstovui (jeigu piniginė operacija ar sandoris atliekami per atstovą), asmeniui, kurio naudai atliekama piniginė operacija ar sandoris, taikomos finansinės sankcijos pagal Lie-tuvos Respublikos ekonominių ir kitų tarptautinių sankcijų įgy-vedinimo įstatymą.
Be aiškaus pagrindo pa-dažnėja smulkių pinigų pervedimų iš skirtingų sąs-kaitų į kliento sąskaitą.	Be aiškaus pagrindo padažnė-ja pinigų pervedimų iš kliento sąskaitos į daugelį skirtingų nesusijusių sąskaitų.	Be aiškaus pagrindo padidėja ne pelno organizacijos sąskaitos pa-pildymas smulkiomis sumomis.

<p>Naudojantis vidaus ir tarptautinių pašto perlaidų ar kitų grynujų pinigų perlaidų įmonių paslaugomis, be aiškaus pagrindo nuolat finansuojamas vienas klientas arba du ir daugiau klientų nuolat finansuoja kitus asmenis.</p>	<p>Klientas per vieną kalendorinę dieną keičia grynuosius pinigus į žetonus arba žetonus į grynuosius pinigus už pinigų sumą, viršijančią 15 000 eurų arba ją atitinkančią sumą kita valiuta.</p>	<p>Klientas nuolat keičia grynuosius pinigus į žetonus arba žetonus į grynuosius pinigus nedalyvaudamas lošime.</p>
---	---	---

Dabartiniame reguliavime neliko konkrečių įtartinumo kriterijų, o tik abstrakti pareiga „sekti neįprastą kliento finansinę veiklą“, pinigų plovimo prevencijos subjektai pirmiausia turi išaiškinti, kas yra įprasta kliento veikla, kad galėtų pasakyti, kas yra neįprasta. Tokia situacija lemia tai, kad įvairūs pinigų plovimo prevencijos subjektai renka neproporcingai daug asmens duomenų minėtai pareigai užtikrinti.

2. Asmens duomenų tvarkymo pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencijos tikslais teisinės prielaidos

2.1. Teisės aktų įpareigojimai tvarkyti asmens duomenis pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencijos tikslais

Teisės aktų įpareigojimai dėl kliento identifikavimo yra pakankamai aiškūs ir detalūs bei konkrečiai nustato rinktinus asmens duomenis identifikavimo proceso metu⁷. Plačiau aptartinos teisės aktų nuostatos, kurios finansų institucijas įpareigoja stebėti savo klientą.

Dabartiniai įpareigojimai rinkti reikiamus duomenis pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo tikslais kyla iš 2015 m. gegužės 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos (ES) 2015/849 dėl finansų sistemos naudojimo pinigų plovimui ar teroristų finansavimui prevencijos, kuria iš dalies keičiamas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 648/2012 ir panaikinama Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/60/EB bei Komisijos direktyva 2006/70/EB. Direktyvos (ES) 2015/849 11 straipsnis įpareigoja ES valstybes nares užtikrinti, kad įpareigotieji subjektai deramo klientų tikrinimo priemonės taikytų šiame straipsnyje nurodytais atvejais. Deramo klientų tikrinimo priemonės aprašomos Direktyvos (ES) 2015/849 13 straipsnio 1 dalyje, kurioje

7 Galiojantis LR pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymas detaliam nurodo, kokios procedūros ir kokie duomenys turi būti surinkti nustatant kliento tapatybę, įstatyme nurodoma, kas turi būti surinkta: „[k]liento ir naudos gavėjo tapatybės nustatymas, [k]liento ir naudos gavėjo tapatybės nustatymo reikalavimai, kai tapatybė nustatoma klientui dalyvaujant fiziškai, [k]liento ir naudos gavėjo tapatybės nustatymo reikalavimai, kai tapatybė nustatoma klientui fiziškai nedalyvaujant, [n] audos gavėjo tapatybės nustatymo reikalavimai, [n]audojimasis trečiųjų šalių informacija, [s]ustiprintas kliento tapatybės nustatymas, [s]upaprastintas kliento tapatybės nustatymas.“

nurodoma, kad „deramo klientų tikrinimo priemonės sudaro: a) kliento identifikavimas ir kliento tapatybės patikrinimas remiantis iš patikimo ir nepriklausomo šaltinio gautais dokumentais, duomenimis ar informacija; b) tikrojo savininko tapatybės nustatymas ir pagrįstų priemonių, reikalingų to asmens tapatybei patikrinti tam, kad įpareigotasis subjektas įsitikintų žinantis, kas yra tikrasis savininkas, taikymas <...>; c) verslo santykių tikslo ir numatomo pobūdžio vertinimas, o atitinkamais atvejais – informacijos apie juos gavimas; d) nuolatinė verslo santykių stebėseną, įskaitant sandorių, kurie buvo sudaryti tokių santykių metu, tikrinimą, siekiant užtikrinti, kad vykdomi sandoriai atitiktų įpareigotojo subjekto turimas žinias apie klientą, jo verslą ir rizikos pobūdį, prireikus įskaitant žinias apie lėšų šaltinį bei užtikrinant, kad turimi dokumentai, duomenys ar informacija būtų nuolat atnaujinami“⁸. Taigi direktyva (ES) 2015/849 deramo klientų tikrinimo priemonės aprašo pakankamai abstrakčiai ir, pagal direktyvos (ES) 2015/849 13 straipsnio 2 dalį, deramo klientų tikrinimo priemonių apimtį, atsižvelgiant į rizikos lygį, palieka nusistatytai įpareigotiesiems subjektams.

Direktyva (ES) 2015/849 Lietuvoje įgyvendinama Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymo normomis. Galiojančios įstatymo redakcijos 9 straipsnio 16 dalyje nustatyta: „Finansų įstaigos ir kiti įpareigotieji subjektai visais atvejais privalo vykdyti nuolatinę kliento dalykinių santykių stebėseną, įskaitant sandorių, kurie buvo sudaryti tokių santykių metu, tyrimą, siekiant užtikrinti, kad vykdomi sandoriai atitiktų finansų įstaigų ar kitų įpareigotųjų subjektų turimą informaciją apie klientą, jo verslą, rizikos pobūdį ir lėšų šaltinį.“⁹. Atkreiptinas dėmesys, jog teisės normoje tiesiogiai nenurodyta, kokie asmens duomenys turi būti renkami, kad būtų įgyvendinta ši teisinė prievolė. Taigi konkrečių asmens duomenų apimties rinkimas minėtu tikslu paliekamas finansų įstaigų ir kitų įpareigotųjų subjektų apsisprendimui.

Nepaisant to, finansų institucijos nėra visiškai laisvos apibrėždamos minėtu tikslu renkamų duomenų apimtį. Direktyvos (ES) 2015/849 preambulės 43 konstatuojamojoje dalyje nurodyta, kad „[į]pareigotųjų subjektų atliekamas asmens duomenų rinkimas ir tolesnis tvarkymas neturėtų viršyti to, kas būtina siekiant laikytis šios direktyvos reikalavimų, ir asmens duomenys neturėtų būti toliau tvarkomi su tuo tikslu nesuderinamu būdu.“¹⁰. Europos Komisijos atliktame pasiūlymo dėl Direktyvos

8 „2015 m. gegužės 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2015/849 dėl finansų sistemos naudojimo pinigų plovimui ar teroristų finansavimui prevencijos, kuria iš dalies keičiamas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 648/2012 ir panaikinama Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/60/EB bei Komisijos direktyva 2006/70/EB“, 12 str. 1 d., žiūrėta 2020 m. rugsėjo 25 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lt/TXT/?uri=CELEX%3A32015L0849>.

9 „Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymas Nr. VIII-275“, 9 str. 16 d. LRS, žiūrėta 2020 m. rugsėjo 11 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41300/asr>.

10 „2015 m. gegužės 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2015/849 dėl finansų sistemos naudojimo pinigų plovimui ar teroristų finansavimui prevencijos, kuria iš dalies keičiamas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 648/2012 ir panaikinama Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/60/EB bei Komisijos direktyva 2006/70/EB“, konst. 43 d., žiūrėta 2020 m. rugsėjo 11 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lt/TXT/?uri=CELEX%3A32015L0849>.

(ES) 2015/849 ir Reglamento (ES) Nr. 648/2012 poveikio vertinime¹¹ pažymima, kad pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos teisinis reguliavimas reikalauja įpareigotųjų subjektų pažinti savo klientą ir įvertinti su juo susijusias pinigų plovimo ir teroristų finansavimo rizikas. Šie reikalavimai turi pasekmes tokių asmenų teisei į privataus gyvenimo gerbimą ir teisei į asmens duomenų apsaugą, tačiau turi bendrą poveikį saugumui (bendrasis interesas). Taigi reguliuojamiems subjektams iškyla skirtingų vertybių ir tikslų suderinimo poreikis. Viena vertus, bendras poveikis saugumui, kita vertus, teisė į privatų gyvenimą. Šių vertybių tinkamas subalansavimas yra vienas svarbiausių įpareigojimų, kurie kyla iš minėtos direktyvos taikymo, įgyvendinimo aspektų.

Pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos kontekste 29 straipsnio duomenų apsaugos darbo grupė 2011 m. birželio 13 d. nuomonėje Nr. 14/2011 „Dėl duomenų apsaugos klausimų, susijusių su pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencija“ yra išreiškusi abejones dėl ES valstybių narių teisės aktų, kuriais į nacionalinę teisę perkeliama ES taisyklės, susijusios su pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencija, kai ES valstybės narės nustato griežtesnes pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos taisykles nei tos, kurios nustatytos ES reguliavime¹². Be kita ko, 29 straipsnio duomenų apsaugos darbo grupė išreiškė abejones ir dėl pačio ES pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos reguliavimo, kuris yra platus ir nepakankamai apibrėžia, kokie asmens duomenys turi būti renkami pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos kontekste¹³.

Taigi pakankamai dispozityvus teisinis reguliavimas pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo srityje šiuo metu perkelia teisę spręsti dėl renkamų asmens duomenų apimties patiems reguliuojamiems subjektams, bet kartu ir padidina atitinkamų duomenų valdytojų atsakomybę dėl tinkamo balanso su fizinių asmenų, apie kuriuos renkama informacija, privataus gyvenimo apsauga užtikrinimo.

2.2. Teisėto asmens duomenų tvarkymo sąlygų taikymas

BDAR 5 straipsnio 1 dalies 1 punkte įtvirtintas teisėtumo, sąžiningumo ir skaidrumo principas įpareigoja duomenų valdytojus asmens duomenis duomenų subjekto

11 Commission staff working document, „Impact assessment accompanying the document Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering, including terrorist financing and Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on information accompanying transfers of funds“, SWD(2013) 21 final, žiūrėta 2020 m. rugsėjo 12 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013SC0021&from=EN>.

12 Article 29 Data Protection Working Party, „Opinion 14/2011 on data protection issues related to the prevention of money laundering and terrorist financing“, Annex, 13 June 2011, 23, žiūrėta 2020 m. rugsėjo 16 d., https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2011/wp186_en_annex.pdf.

13 *Ibid*, 24.

atžvilgiu tvarkyti teisėtu, sąžiningu ir skaidriu būdu. Vienas iš asmens duomenų tvarkymo teisėtumo elementų yra tai, kad asmens duomenys turi būti tvarkomi remiantis bent viena BDAR įtvirtinta teisėto asmens duomenų tvarkymo sąlyga¹⁴.

BDAR 6 straipsnio 1 dalies c punkte nustatyta, kad asmens duomenų tvarkymas laikomas teisėtu, kai asmens duomenis būtina tvarkyti, kad „būtų įvykdyta duomenų valdytojui taikoma teisinė prievolė“. Todėl duomenų valdytojas gali vadovautis BDAR 6 straipsnio 1 dalies c punktu, kai konkretus teisės aktas, nustatantis asmens duomenų tvarkymo prievolę, jam yra taikytinas. Iš pačios prievolės teisės akte formuluotės turi būti pakankamai aišku, kaip pagal ją reikia tvarkyti asmens duomenis, pavyzdžiui, BDAR 6 straipsnio 3 dalis kelia reikalavimus teisės aktuose nurodyti asmens duomenų tvarkymo operacijas, tvarkytinų duomenų rūšis, atitinkamus duomenų subjektus ir kt. informaciją. Vadinasi, taikydamas šią teisėto asmens duomenų tvarkymo sąlygą duomenų valdytojas neturi turėti galimybės pasirinkti, ar vykdyti prievolę, ar ne, o vykdydamas teisinę prievolę neturi turėti nepagrįstai daug laisvės ir ją turėtų vykdyti teisinę prievolę įtvirtinančio teisės akto nurodyta apimtimi ir tvarka¹⁵.

Pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos teisinio reguliavimo kontekste manytina, kad finansų įstaigos BDAR 6 straipsnio 1 dalies c punkte nustatyta teisėto asmens duomenų tvarkymo sąlyga turėtų remtis tais atvejais, kai iš teisės akte įtvirtintos teisinės prievolės yra pakankamai aišku, kokie asmens duomenys turi būti tvarkomi, kad teisinė prievolė būtų tinkamai įgyvendinta. Anksčiau aptartos teisinės prievolės pavyzdys yra Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymo (PPTFPĮ) 10 straipsnis, kuris nurodo kliento ir naudos gavėjo tapatybės nustatymo reikalavimus, kai tapatybė nustatoma klientui dalyvaujant fiziškai. Pagal PPTFPĮ 10 straipsnį, finansų įstaigos, patvirtindamos kliento tapatybę, įpareigojamos tvarkyti kliento asmens duomenis: vardą, pavardę, asmens kodą, nuotrauką, parašą ir pilietybę. Taigi finansų įstaigoms PPTFPĮ 10 straipsnis nesuteikia daug laisvės ir aiškiai nurodo, kokie asmens duomenys turi būti tvarkomi, siekiant nustatyti kliento tapatybę.

Vis dėlto finansų įstaigos, įgyvendindamos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos teisinio reguliavimo keliamus reikalavimus, ne visuomet gali remtis BDAR 6 straipsnio 1 dalies c punkte įtvirtinta teisėto asmens duomenų tvarkymo sąlyga, nes ne visada pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos teisinis reguliavimas yra pakankamai aiškus ir apibrėžtas, todėl finansų įstaigoms paliekama ganėtinai daug laisvės pačioms nuspręsti, kokius asmens duomenis tvarkyti. Dėl nurodytų priežasčių manytina, kad finansų įstaigos turi pasirinkti kitą BDAR 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą sąlygą.

14 Detalus teisėto asmens duomenų tvarkymo sąlygų taikymas įgyvendinant pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos teisinio reglamentavimo reikalavimus nėra šio straipsnio tikslas.

15 29 straipsnio duomenų apsaugos darbo grupė, „2014 m. balandžio 9 d. nuomonė Nr. 06/2014 „Dėl duomenų valdytojo teisėtą interesų sampratos pagal Direktyvos 95/46/EB 7 straipsnį““, 19–20, žiūrėta 2020 m. rugsėjo 17 d., https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2014/wp217_lt.pdf.

Dėl anksčiau nurodytų priešasčių praktikoje finansų įstaigos, įgyvendindamos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos teisinio reguliavimo reikalavimus, remiasi BDAR 6 straipsnio 1 dalies e arba f punktuose nustatytais teisėto asmens duomenų tvarkymo sąlygomis, t. y. kai atitinkamai asmens duomenis būtina tvarkyti „siekiant atlikti užduotį, vykdomą viešojo intereso labui arba vykdant duomenų valdytoju pavestas viešosios valdžios funkcijas“ ar „siekiant teisėtų duomenų valdytojo arba trečiosios šalies interesų, išskyrus atvejus, kai tokie duomenų subjekto interesai arba pagrindinės teisės ir laisvės, dėl kurių būtina užtikrinti asmens duomenų apsaugą, yra už juos viršesni, ypač kai duomenų subjektas yra vaikas“. Tačiau aptariamų teisėto asmens duomenų tvarkymo sąlygų taikymas yra problemiškas.

BDAR 6 straipsnio 1 dalies e punkte įtvirtinta teisėto asmens duomenų tvarkymo sąlyga taikoma tais atvejais, kai duomenų valdytojui suteikti oficialūs įgaliojimai ar jis atlieka viešojo intereso užduotį ir asmens duomenis būtina tvarkyti, vykdant suteiktus įgaliojimus ar atliekant viešojo intereso užduotį. Tai nebūtinai reiškia, kad duomenų valdytojas turi teisinę prievolę tvarkyti asmens duomenis¹⁶. Užduotis viešojo intereso labui ar viešosios valdžios funkcijų vykdymas turi būti nustatyti teisės akte, kuris turi atitikti BDAR 6 straipsnio 3 dalyje įtvirtintus reikalavimus, kaip tai pažymima ir teismų praktikoje, nurodant, kad „[p]aminėta nuostata aiškintina kartu su teisiniu reguliavimu, įtvirtintu BDAR 6 straipsnio 3 dalyje, pagal kurį „1 dalies <...> e <...> [punkte] nurodytas duomenų tvarkymo pagrindas nustatomas: a) Sąjungos teisėje; arba b) duomenų valdytojui taikomoje valstybės narės teisėje. Duomenų tvarkymo tikslas <...>, 1 dalies e punkte nurodyto duomenų tvarkymo atveju, yra būtinas, siekiant atlikti užduotį, vykdomą viešojo intereso labui arba vykdant duomenų valdytojui pavestas viešosios valdžios funkcijas <...>“. Taigi asmens duomenų tvarkymas BDAR 6 straipsnio 1 dalies e punkto pagrindu galimas tik tada, (1) kai tai daryti būtina siekiant atlikti užduotį, vykdomą viešojo intereso labui, arba vykdant duomenų valdytojui pavestas viešosios valdžios funkcijas; ir (2) kai toks asmens duomenų tvarkymo būdas yra eksplicitiškai nustatytas Sąjungos arba nacionaliniuose teisės aktuose. Šių kumuliatyvių sąlygų buvimą kiekvienu atveju privalo įrodyti asmens duomenų valdytojas <...>“¹⁷. Vadinasi, užduotis viešojo intereso labui ar viešosios valdžios funkcijų vykdymas turi būti aiškiai įtvirtinti teisės akte. Diskutuotina, ar aptariamam atveju teisinis reguliavimas yra pakankamai aiškus, kad asmens duomenų tvarkymą būtų galima grįsti BDAR 6 straipsnio 1 dalies e punkte įtvirtinta teisėto asmens duomenų tvarkymo sąlyga.

16 29 straipsnio duomenų apsaugos darbo grupė, „2014 m. balandžio 9 d. nuomonė Nr. 06/2014 „Dėl duomenų valdytojo teisėtų interesų sampratos pagal Direktyvos 95/46/EB 7 straipsnį“, 21, žiūrėta 2020 m. rugsėjo 10 d., https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2014/wp217_lt.pdf.

17 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2020 m. liepos 8 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. eA-2837-968/2020“, 29 punktas.

Problemų kelia ir rėmimasis BDAR 6 straipsnio 1 dalies f punkte įtvirtinta teisėto asmens duomenų tvarkymo sąlyga – teisėtu interesu. BDAR preambulės 47 konstatuojamojoje dalyje nustatyta, kad „bet kuriuo atveju reikėtų atidžiai įvertinti, ar esama teisėto intereso, be kita ko, siekiant nustatyti, ar duomenų subjektas gali tuo metu, kai renkami asmens duomenys, arba asmens duomenų rinkimo kontekste tikėtis, kad duomenys gali būti tvarkomi tuo tikslu. Duomenų subjekto interesai ir pagrindinės teisės gali visų pirma būti viršesni už duomenų valdytojo interesus, kai asmens duomenys tvarkomi tokiomis aplinkybėmis, kuriomis duomenų subjektai pagrįstai nesitiki tolesnio tvarkymo.“ Taigi BDAR 6 straipsnio 1 dalies f punkte įtvirtinta teisėto asmens duomenų tvarkymo sąlyga galima remtis tik tuomet, kai tokį teisėtą interesą turi duomenų valdytojas ar tretieji asmenys ir tokie duomenų valdytojo ar trečiojo asmens interesai yra svarbesni nei duomenų subjekto interesai. Teisėtas interesas laikomas tinkamu, esant šioms sąlygoms: jis yra teisėtas (atitinka taikomus Europos Sąjungos ar nacionalinius teisės aktus), pakankamai aiškiai išreikštas ir konkretus, tikras ir aktualus (nepagrįstas spėjimais)¹⁸. Rėmimasis teisėtais interesais įpareigoja duomenų valdytoją atlikti interesų pusiausvyros testą, palyginant duomenų valdytojo (ar trečiųjų asmenų) interesus su duomenų subjekto interesais arba jo pagrindinėmis teisėmis ir laisvėmis¹⁹ – tai vadinama balanso testu. Gautas balanso testo rezultatas lemia, ar teisėtu interesu galima remtis pagrindžiant konkrečią asmens duomenų tvarkymo operaciją. Tačiau, kaip anksčiau minėta, 29 straipsnio duomenų apsaugos darbo grupė yra išreiškusi abejones dėl ES pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos reguliavimo ir pastebėjusi, kad rėmimasis teisėtais interesais tvarkant asmens duomenis pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos tikslais turi didelių sunkumų, nes teisėtą interesų asmens duomenų tvarkymo pagrindas yra paremtas pačių bankų atliekamu vertinimu dėl asmens duomenų tvarkymo būtinumo, kuris gali būti kolizijoje su Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintu teisės aktų nuspėjamumu²⁰.

Apibendrinant galima sakyti, kad finansų įstaigoms įgyvendinant pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos teisinio reguliavimo keliamus reikalavimus svarbu kiekvienu konkrečiu atveju įvertinti, kokia teisėto asmens duomenų tvarkymo sąlyga remiantis tvarkomi klientų asmens duomenys, tačiau problematika dėl BDAR 6 straipsnio 1 dalies e arba f punktuose nustatytų teisėto asmens duomenų tvarkymo sąlygų taikymo gali sudaryti sunkumų pasirenkant tinkamą teisėto asmens duomenų tvarkymo sąlygą.

18 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2020 m. liepos 8 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. eA-2837-968/2020“, 25 punktas.

19 *Ibid*, 4 punktas.

20 Article 29 Data Protection Working Party, „Opinion 14/2011 on data protection issues related to the prevention of money laundering and terrorist financing“, Annex, 13 June 2011, pp. 8, žiūrėta 2020 m. rugsėjo 6 d., https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2011/wp186_en_annex.pdf.

2.3. Finansų įstaigų renkamų ir tvarkomų asmens duomenų tyrimas

Tam, kad įvertintų, kokius asmens duomenis finansų įstaigos renka ir tvarko faktiškai, kiek tai susiję su pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencija, autoriai atliko tyrimą, t. y. įvertino Lietuvos finansų įstaigų viešai skelbiamas anketas, kurios naudojamos fizinių asmenų asmens duomenims rinkti. Tyrimo metu rastos viešai skelbiamos trijų finansų institucijų anketos, kurios buvo analizuojamos pagal šiuos kriterijus:

- tvarkomi asmens duomenys, jų apimtis;
- asmens duomenų tvarkymo tikslai / paaiškinimai, kodėl renkami asmens duomenys;
- asmens duomenų teisėto tvarkymo sąlygos, kuriomis remiamasi;
- asmens duomenų saugojimo laikotarpis.

Atlikus viešai skelbiamų anketų turinio palyginimą nustatyta, kad renkamų ir tvarkomų asmens duomenų apimtis pakankamai didelė, be to, renkamų duomenų apimtis skiriasi. Visos įstaigos renka pagrindinę informaciją apie klientą (kontakcinė informacija, informacija apie gyvenamąją vietą ir pan.), duomenis apie politinį pažeidžiamumą, kliento veiklą ir pajamų šaltinius. Kiti renkami duomenys (jų apimtis skirtingose finansų įstaigose skiriasi):

- informacija apie sąskaitas kituose bankuose, nurodant banko pavadinimą;
- informacija apie pajamas, planuojamas pajamas, kai kuriais atvejais – planuojamas bendras pajamas, įskaitant ir kitus bankus, taip pat apie planuojamą apyvartą;
- įvairi informacija apie grynųjų pinigų operacijas;
- planuojamos operacijos, įskaitos, išskaitos, nurodant detaliai sumas pagal sumų lygius;
- informacija apie nekilnojamojo turto turėjimą Lietuvoje, nurodant turtą ir geografinę vietą.

Kadangi šiame straipsnyje paminėtuose teisės aktuose, kiek tai susiję su kliento stebėjimu, nenurodyta detali rinktina informacija, jos rinkimo būtinumą turėtų pagrįsti atskiri duomenų valdytojai – finansų institucijos (atskaitomybės principas, numatytas BDAR 5 straipsnio 2 dalyje²¹). Vis dėlto nė vienos finansų institucijos viešai skelbiamoje informacijoje neaptikta jokie pagrindimo būtent dėl renkamų ir tvarkomų asmens duomenų apimtys. Nesant viešai skelbiamų pagrindimų, lieka neaišku, kodėl pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos tikslu renkamos vienokios ar kitokios asmens duomenų kategorijos. Ar ta finansų įstaiga, kuri renka mažesnės apimtys duomenis, prasčiau vykdo pinigų plovimo prevenciją? Atitinkamai ta finansų įstaiga, kuri renka ir tvarko didesnės apimtys asmens duomenis, ar ji geriau įgyvendina pinigų plovimo prevencijos mechanizme nustatytas pareigas? Ši situacija, kai teisės aktai įsakmiai nenurodo renkamų asmens duomenų apimtys, o reguliuojamos finansų įstaigos turi didelę laisvę nustatyti tvarkomų asmens duomenų apimtys, be to,

21 Duomenų valdytojas yra atsakingas už tai, kad būtų laikomasi 1 dalies [pastaba: joje nurodyti duomenų apsaugos principai], ir turi gebėti įrodyti, kad jos laikomasi (atskaitomybės principas).

neskelbia jokių su tuo susijusių pagrindimų, sudaro galimybę piktnaudžiauti renkamu asmens duomenų apimtimi, o tai gali neatitikti BDAR nurodyto duomenų kiekio mažinimo principo.

Papildomai pažymėtina, kad tirtos atitinkamų finansų įstaigų privatumo politikos bei susijusi viešai interneto tinklalapiuose skelbiama informacija, kurios pagrindu, vertinant pagal kitus minėtus kriterijus, galima daryti tokius apibendrinimus:

- finansų įstaigos atitinkamų asmens duomenų rinkimą grindžia teisės aktų, susijusių su pinigų plovimo ir terorizmo prevencija, įpareigojimais, „pažink savo klientą“ principu. Iš skelbiamų paaiškinimų duomenų subjektui gali susidaryti įspūdis, kad visus konkrečius asmens duomenis, kurie nurodyti anketose, įskaitant įpareigojimą rinkti teisės aktai, ir finansų institucijos tiesiog vykdo teisinę prievolę, pagal kurią renkami asmens duomenys. Vis dėlto šiame straipsnyje jau minėta, kad klientų stebėjimo atveju teisės aktai nenustato konkrečios rinktinų asmens duomenų apimties;
- finansų įstaigos nurodo skirtingas teisėto asmens duomenų tvarkymo sąlygas arba jų nedetalizuoja: viena finansų įstaiga pažymi, kad duomenys renkami remiantis teisine prievole, kita – remiantis viešuoju interesu, trečioji teisinio pagrindo nekonkretizuoja. Teisėti interesai kaip asmens duomenų teisėto tvarkymo sąlyga iš viso neminimi;
- konkretūs asmens duomenų tvarkymo terminai nenustatyti, galima daryti tik prielaidą, jog asmens duomenų tvarkymas sietinas su bendraisiais saugojimo terminais, dažniausiai 10 metų.

Aukščiau minėtus duomenis finansų įstaigos renka ir analizuoja tam, kad galėtų atpažinti klientų įtartinas operacijas su pinigais, tokias operacijas sustabdyti ir perduoti jas atitinkamoms institucijoms, kurios atlikusios analizę priimtų sprendimą, ar yra pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą. Tačiau tik maža dalis iš finansų įstaigų ir kitų už pinigų plovimo ir terorizmo finansavimą atsakingų įstaigų gautų pranešimų apie įtartinas operacijas pinigais tampa ikiteisminiais tyrimais (2 ir 3 lentelės).

2 lentelė. Pranešimai apie įtartinas operacijas su pinigais

Sudaryta remiantis *Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism*²²

	2013	2014	2015	2016	2017
Bankai, draudimo sektorius, kazino, mokėjimo paslaugų subjektai, notarai, saugumo sektorius, apskaitos paslaugos, paštas ir kredito unijos	390	327	462	520	800

22 Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism. Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures Lithuania. Fifth Round Mutual Evaluation Report, <https://www.coe.int/en/web/moneyval/jurisdictions/lithuania>.

3 lentelė. Pradėtų pinigų plovimo tyrimų, teismo procesų ir apkaltinamųjų nuosprendžių statistika

Sudaryta remiantis *Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism*

Metai	Tyrimai	Teismo procesai	Apkaltinamasis nuosprendis
2004	10	4	0
2005	8	4	3
2006	23	1	1
2007	7	2	2
2008	11	2	1
2009	14	2	1
2010	37	2	1
2011	34	7	1
2012	29	8	0
2013	56	12	4
2014	60	22	4
2015	98	23	15
2016	32	14	8
2017	21	11	5

Pateikta statistika rodo, kad, nepriklausomai nuo nuolat griežtėjančio pinigų plovimo režimo Lietuvoje ir didėjančios asmens duomenų rinkimo apimties finansų įstaigose, reali pinigų plovimo prevencijos situacija keičiasi labai nežymiai. Kitaip tariant, griežtinamos sąlygos ir didinamas duomenų rinkimas reikšmingai nekoreliuoja su aptinkamais, persekiojamais ir teisme įrodomais pinigų plovimo atvejais. Taigi kyla klausimas, ar tikrai toks ženklus kišimasis į asmenų finansinės tapatybės elementus yra reikalingas, jei apčiuopiamų rezultatų tai neduoda?

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad tirtų finansų institucijų viešai skelbiama argumentacija dėl to, jog rinkti asmens duomenis įpareigoja teisės aktai, gali būti iš dalies klaidinanti, nes kliento stebėjimo atveju teisės aktai konkrečių duomenų rinkti neįpareigoja, o duomenų subjektas, tikėtina, tokią informaciją gali vertinti kaip renkama be galimybės ginčyti jos apimtį. Finansų institucijos neskelbia jokios papildomos informacijos / pagrindimų, susijusių su renkamos informacijos apimtimi, kuri, beje, skiriasi. Dalis renkamos informacijos kelia klausimų dėl rinkimo pagrįstumo, būtent vertinant duomenų kiekio mažinimo principo kontekste. Finansų įstaigos asmens duomenų tvarkymą grindžia skirtingomis teisėto tvarkymo sąlygomis, tai parodo nevienodą šių institucijų poziciją, taikant asmens duomenų

tvarkymo teisėtumo principą, be to, finansų įstaigos nenaudoja teisėtų interesų kaip teisėto tvarkymo sąlygos. Taip pat atkreiptinas dėmesys į asmens duomenų saugojimo laikotarpio konkrečiu tikslu neapibrėžtumą (ne visą apibrėžtumą).

3. Duomenų kiekio mažinimo principas ir jo taikymo specifika finansų įstaigose

Duomenų kiekio mažinimo principas yra vienas iš pagrindinių asmens duomenų tvarkymo principų, numatytų BDAR 5 straipsnio 1 dalyje. Šis principas teigia, kad asmens duomenys turi būti adekvatūs, tinkami ir tik tokie, kurių reikia siekiant tikslų, dėl kurių jie tvarkomi. Remdamasis šiuo principu, duomenų valdytojas turi griežtai apriboti tvarkomus duomenis ir tvarkyti tik tą informaciją, kuri tiesiogiai būtina konkrečiam tikslui, kuriuo remiamasi vykdant duomenų tvarkymą²³.

Duomenų kiekio mažinimo principas gali būti siejamas su proporcingumu. 2014 m. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas byloje *Digital Rights Ireland*²⁴ prieš Airiją konstatavo, kad Duomenų saugojimo direktyva neatitinka ES teisės. Teismas nurodė, jog reikalaujant saugoti duomenis ir suteikiant prieigą prie jų nacionalinėms institucijoms, nenustatant detalių duomenų saugojimo kriterijų, yra šurkščiai kišamasi į pagrindinių teisių į privataus gyvenimo gerbimo ir asmens duomenų apsaugos sritį. Teismas pažymėjo, jog priėmus šią direktyvą buvo pažeistas proporcingumo principas.

2020 m. vasario 13 d. Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) byloje *Gaughran prieš Jungtinę Karalystę*²⁵ konstatavo Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnio pažeidimą dėl Šiaurės Airijoje galiojančios tvarkos, kai teisėsaugos institucijų duomenų bazėse anksčiau teistų asmenų privatūs duomenys (DNR profilis, pirštų atspaudai, nuotraukos) yra saugomi neterminuotai. EŽTT pažymėjo, kad tokia tvarka, kai suinteresuoto asmens prašymu jokiais atvejais (nepriklausomai nuo asmens padaryto nusikaltimo sunkumo, laiko, praėjusio nuo nusikaltimo padarymo, nuteistojo amžiaus, asmenybės pokyčių) negali būti peržiūrimas teisėsaugos institucijų sprendimas dėl privačių asmens duomenų neterminuoto saugojimo, pažeidžia asmens teisę į privatų gyvenimą.

29 straipsnio duomenų apsaugos darbo grupė įvairiose nuomonėse yra ne kartą pažymėjusi, kad turi būti įvertinamas tvarkomų asmens duomenų būtinumas ir pro-

23 European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, „Handbook on European Data Protection Law“, 2018 edition, 125, žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 27 d., <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/handbook-european-data-protection-law-2018-edition>.

24 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas bylose C-293/12 ir C-594/12“, žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 27 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A62012CJ0293>.

25 „Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Gaughran prieš JK*“, žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 27 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-200817%22%5D%7D>.

porcingumas, taip pat galimybė pasiekti planuojamą tikslą mažiau privatumą ribojančiomis priemonėmis²⁶.

Stebėdamos savo klientą pagal „pažink savo klientą“ procedūrą finansų įstaigos turi pačios spręsti dėl renkamų ir tvarkomų asmens duomenų kiekio, tačiau dabartinė situacija liudija tvarkomų asmens duomenų skirtumus įvairiose finansų institucijose, o pačios finansų institucijos nėra linkusios skelbti informacijos, pateisinančios renkamų duomenų apimtį. Tokia situacija sukelia neaiškumą duomenų subjektams, be to, tam tikrais atvejais duomenų subjektai galimai net klaidinami (dėl teisėto tvarkymo sąlygų ir įpareigojimų rinkti konkrečius asmens duomenis (apimtis)). Todėl, autorių nuomone, reikėtų svarstyti arba:

- 1) apie praktikos nagrinėjamoje srityje vienodinimą ir didesnę duomenų valdytojų kontrolę, arba
- 2) apie detalesnę teisinį reguliavimą, nustatant konkrečius rinktinus ir tvarkytinus asmens duomenis.

Pirmuoju atveju labai svarbu prižiūrinčioms institucijoms rasti būdą, kaip viendinti praktiką nagrinėjamoje srityje. Tai galėtų būti rekomendacijos ar gairės „rinkos žaidėjams“. Taip pat svarbu numatyti kontrolės režimą, kad finansų įstaigos nesivadovautų savo pačių nuožiūra ir principu – daugiau asmens duomenų, geresnė pinigų plovimo prevencija, ir perteklinį duomenų rinkimą nepateisintų numatytais imperatyvių teisės aktų reikalavimais, kurie, būdami abstraktūs, palieka nekontroliuojamą galimybę finansų įstaigoms sukaupti didelį kiekį asmens duomenų, saugoti juos neproporcingą laiką tarpą ir (kaip rodo anksčiau aptarta statistika) neretai priimti klaidingą sprendimą, dėl to asmenims apribojama laisvė disponuoti savo pinigėmis iššomis.

Antruoju atveju turėtų būti inicijuojami nauji teisės aktai ar esančių teisės aktų pakeitimai, kuriais būtų nustatomi konkretūs rinktinai ir tvarkytini asmens duomenys. T. y. šiuo atveju BDAR kontekste pareiga „pažinti savo klientą“ būtų detaliam reglamentuojama, nepalikant dispozityvaus pasirinkimo duomenų valdytojams spręsti dėl renkamų ir tvarkomų asmens duomenų apimties.

Išvados

Per paskutinius dvidešimt metų pinigų plovimo prevencijos pareigos ir numatyti reikalavimai prevenciją vykdančioms subjektams tik didėjo, tačiau reguliavimas ir konkretūs nurodymai iš aiškiai detalizuotų virto į abstrakčių pareigų rinkinį. Prevenciją vykdančioms subjektams tampa sudėtinga įgyvendinti reikalavimą stebėti

26 29 straipsnio duomenų apsaugos darbo grupė, „2012 m. balandžio 27 d. nuomonė Nr. 3/2012 „Dėl biometrinių technologijų pokyčių““, 8 p., žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 27 d., https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2012/wp193_lt.pdf; Article 29 Data Protection Working Party, „Working document on the surveillance of electronic communications in the workplace“, 29 May 2002, 17; ir kt.

nejprastą klientų finansinę veiklą, nes tam, kad atskirtų, kas yra neįprasta finansinė veikla, reikia aiškiai identifikuoti klientų įprastą finansinę veiklą.

Galiojantys teisės aktai pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencijos srityje įsakmiai nenurodo tvarkytinų asmens duomenų apimties, o atitinkamą prevenciją vykdančios subjektai – finansų įstaigos – neturi aiškių patvirtintų taisyklių, kurios leistų sukurti vienodą klientų pažinimo sistemą šalyje. Dėl šios priežasties įvairios finansų įstaigos iš savo klientų reikalauja pateikti skirtingos apimties asmens duomenis, be to, kyla abejonių dėl perteklinių duomenų, kurie ne visada tiesiogiai susieti su finansų įstaigų veikla, rinkimo ir atitinkamai duomenų kiekio mažinimo principo, numatyto BDAR, tinkamo laikymosi.

Už pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencijos pažeidimus numatytos didelės baudos, dėl šios priežasties prevenciją vykdančios subjektai, neturėdami aiškių gairių, kuria savo klientų pažinimo sistemas, stengdamiesi surinkti kiek įmanoma daugiau asmens duomenų, taip tikėdamiesi atitikti abstrakčių reikalavimų nuostatas.

Susidariusi situacija gali neigiamai veikti duomenų subjektų teises ir teisėtus interesus, visų pirma, renkant galimai perteklinius asmens duomenis. Antra, pastebėta duomenų subjektų klaidinimo požymių, kai duomenų subjektams pateikiama informacija, iš kurios duomenų subjektai, tikėtina, gali susidaryti klaidingą išpūdį apie asmens duomenų (visos apimties) rinkimo privalomumą. Dėl nepakankamo informuotumo tokiais atvejais duomenų subjektai gali vengti įgyvendinti savo kaip duomenų subjektų teises.

Rekomenduotina kylančias problemas spręsti arba detalizuojant teisės aktų nuostatas dėl rinktinų asmens duomenų apimties, arba didinant duomenų valdytojų – finansų įstaigų – skaidrumą, skatinant geriau įgyvendinti atskaitomybės principą. Pastaruoju atveju reikėtų svarstyti apie papildomus kontrolės mechanizmus, užtikrinančius ne tik kontrolę, bet ir didesnę pinigų plovimo bei terorizmo finansavimo teisės aktų įgyvendinimo unifikavimą.

IMPLEMENTATION OF THE DATA MINIMISATION PRINCIPLE IN FINANCIAL INSTITUTIONS

Marius Laurinaitis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Darius Štītis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Egidijus Verenius

State Data Protection Inspectorate, Lithuania

Abstract. *Financial institutions process large amounts of personal data, and for many different purposes. The prevention of money laundering and terrorist financing requires the processing of personal data, and with this in mind financial institutions collect data on projected turnover in accounts, relatives related to politics, etc, which is based on the principle of “know your customer”. In this article the authors assess the processing of personal data for identification purposes from the standpoint of the data minimisation principle, which is required under the provisions of the General Data Protection Regulation of the European Union. The latter examines whether the processing of personal data for these purposes can be considered proportionate activity, that is to say carried out for defined purposes and only to the extent necessary. A discussion of the related legal regulation is presented which also examines the objectives of such regulation. The article also examines the criteria for the lawful processing of personal data and their application in the processing of personal data for the abovementioned purposes.*

Keywords: *General Data Protection Regulation, Data Protection, Data Subject, Data Controller, Data Minimisation Principle, Financial Institution.*

Marius Laurinaitis, Mykolo Romerio universiteto Viešojo valdymo ir verslo fakulteto docentas, Teisės ir finansinės technologijos bakalauro studijų programos vadovas. Mokslinių interesų sritys: asmens duomenų apsauga, finansinės technologijos ir reguliavimas.

Marius Laurinaitis, assoc. professor at Faculty of Public Governance and Business, Mykolas Romeris University, Head of the Bachelor’s study Program in Law and Financial Technology. Research interests: data protection, financial technologies and regulation.

Darius Štītis, Mykolo Romerio universiteto Viešojo valdymo ir verslo fakulteto profesorius, Viešojo valdymo ir verslo fakulteto dekanas, socialinių mokslų (teisė) daktaras. Mokslinių interesų sritys: asmens duomenų apsauga, kibernetinis saugumas, IT teisė.

Darius Štītis, professor at Faculty of Public Governance and Business, Mykolas Romeris University, Dean of Public Management and Business faculty at Mykolas Romeris University. Research interests: data protection, cybersecurity, IT law.

Egidijus Verenius, Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos Teisės skyriaus vedėjas. Mokslinių tyrimų sritys: asmens duomenų apsauga.

Egidijus Verenius, head of the Law Division at the State Data Protection Inspectorate. Research interests: data protection.